

МУЗИЧНЕ МИСТЕЦТВО

УДК 78.08-047.23:780.616.432:780.6:004(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/facs-2023-6-1>

Наталія БУРКАЛО

викладач гри на інструменті вищої категорії (фортепіано), викладач-методист, Відокремлений структурний підрозділ «Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж Мукачівського державного університету», вул. Я. Коменського, 59, м. Мукачево, Закарпатська обл., Україна, 89600

ORCID: 0009-0007-5541-3418

Ірина ДУДА

викладач гри на інструменті вищої категорії (фортепіано), викладач-методист, Відокремлений структурний підрозділ «Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж Мукачівського державного університету», вул. Я. Коменського, 59, м. Мукачево, Закарпатська обл., Україна, 89600

ORCID: 0009-0007-9536-3566

Ганна ГАВРИЛЕЧКО

викладач гри на інструменті першої категорії (фортепіано), Відокремлений структурний підрозділ «Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж Мукачівського державного університету», вул. Я. Коменського, 59, м. Мукачево, Закарпатська обл., Україна, 89600

ORCID: 0009-0007-6862-3254

Бібліографічний опис статті: Буркало, Н., Дуда, І., Гавриличко, Г. (2023). Вивчення музичного твору у класі фортепіано засобами інструментальних технологій. *Fine Art and Culture Studies*, 6, 3–8, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2023-6-1>

ВИВЧЕННЯ МУЗИЧНОГО ТВОРУ У КЛАСІ ФОРТЕПІАНО ЗАСОБАМИ ІНСТРУМЕНТАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Мета статті – розкрити методичні та психолого-педагогічні аспекти вивчення музичного твору у процесі фортепіанної підготовки засобами інструментальних технологій. Узагальнити значення повторюваності, варіативності музичного матеріалу та видозміни фактурних, ладо-тональних, ритмічних, гармонічно-мелодичних особливостей та технічних формул у процесі вивчення фортепіанного твору, обґрунтувати фактори вивчення музичного твору із застосуванням інструментальних технологій. **Методологія дослідження** полягає у застосуванні логічного, аналітичного, психолого-педагогічного та інтеграційного методів. Зазначений підхід дозволяє з'ясувати особливості вивчення фортепіанного твору у процесі застосування інструментальних технологій.

Наукова новизна. Вперше розкриваються методико-виконавські засади вивчення музичного твору у класі фортепіано, визначення головних шляхів формування виконавської ідеї засобами інструментальних технологій у рамках дистанційної роботи зі здобувачем у вигляді гаджетів та планшетів, де візуально зображений музичний твір, нотний текст для майбутнього розбору та вивчення його у класі фортепіано. **Висновки.** Систематична педагогічна та методико-виконавська робота над вивченням музичного твору у класі фортепіано зі здобувачем покликана сприяти метро-ритмічному розвитку, ладо-тонального мислення, фантазії, уяви, вміння охоплювати основний каркас та цілісність форми, засвоєнню жанрово-стилістичних, штрихових, артикуляційних, динамічних, темпово-агогічних, фразувальних, інтонаційних особливостей, педалізації з метою перспективної побудови виконавського плану твору засобами інструментальних технологій. Технологічний підхід до вивчення фортепіанної композиції зумовлений специфікою проведення кропінкової роботи шляхом аналізу та дроблення основних елементів та сегментів фактури на маленькі складові частини. Вирішальне значення у процесі формування підсумкового результату виконання у вигляді довершеної інтерпретації твору та виконання його на сцені забезпечить успішну педагогічну та виконавську роботу викладача фортепіано та піаніста-виконавця на належному мистецькому рівні.

Ключові слова: музичний твір, музичний текст, здобувач освіти, фортепіанна підготовка, інструментальні технології, виконавська майстерність.

Nataliia BURKALO

Teacher of playing an instrument of the highest category (piano), methodist teacher, Separate structural unit «Humanities and Pedagogical Vocational College Mukachevo State University», 59 J. Komensky, Mukachevo, Ukraine, 89600

ORCID: 0009-0007-5541-3418

Iryna DUDA

Teacher of playing an instrument of the highest category (piano), methodist teacher, Separate structural unit «Humanities and Pedagogical Vocational College Mukachevo State University», 59 J. Komensky, Mukachevo, Ukraine, 89600

ORCID: 0009-0007-9536-3566

Hanna HAVRYLECHKO

Teacher of playing an instrument of the first category (piano), Separate structural unit «Humanities and Pedagogical Vocational College Mukachevo State University», 59 J. Komensky, Mukachevo, Ukraine, 89600

ORCID: 0009-0007-6862-3254

To cite this article: Burkalo, N., Duda, I., Havrylechko, H. (2023). Vyvchennia muzychnoho tvoruu klasi fortepiano zasobamy instrumentalnykh tekhnolohii [Learning a musical composition in the piano classroom by means of instrumental technologies]. *Fine Art and Culture Studies*, 6, 3–8, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2023-6-1>

LEARNING A MUSICAL COMPOSITION IN THE PIANO CLASSROOM BY MEANS OF INSTRUMENTAL TECHNOLOGIES

The aim of the article is to explore the methodological, psychological and pedagogical aspects of studying a musical composition in the process of piano training by means of instrumental technologies. To summarize the importance of repetition, variability of musical material and modification of texture, lad-tonal, rhythmic, harmonic and melodic features and technical formulas in the process of learning a piano piece, to substantiate the factors of learning a musical piece using instrumental technologies. The research methodology includes logical, analytical, psychological, pedagogical and integration methods. The marked approach makes it possible to identify the peculiarities of learning a piano composition in the process of applying instrumental technologies. Scientific novelty. First time is exploring the methodological and performing principles of studying a musical composition in the piano classroom, the expansion the main ways of forming a performing idea by means of instrumental technologies within the framework of distance work with the student of education in the form of gadgets and tablets, which visually depict a musical composition, a musical text for future analysis and study in the piano classroom. Conclusions. Systematic pedagogical and methodological performance work on the study of a musical work in the piano classroom with the student of education is intended to promote metro-rhythmic development, lad-tonal thinking, fantasy, imagination, ability to cover the main framework and integrity of the form, mastery of genre-stylistic, stroke, articulation, dynamic, tempo-agogic, phrasing, intonation features, pedaling for the purpose of perspective construction of the performance plan of the composition by means of instrumental technologies. The technological approach to studying piano composition is conditioned by the specifics of carrying out painstaking work by analyzing and breaking down the main elements and segments of the texture into small components. The decisive importance in the process of forming the final result of the performance in the form of a perfect interpretation of the composition and its performance on stage will ensure the successful pedagogical and performance work of the piano teacher and the performing pianist at the proper artistic level.

Key words: musical composition, musical text, student of education, piano training, instrumental technologies, performance skills.

В системі оновлення початкової мистецької та фахової передвищої освіти в Україні нового змісту та значення набуває підхід до викладання виконавських дисциплін, де внаслідок застосування технологічного підходу змінюється та трансформується фундамент розуміння і осмислення мистецької освітньої національної традиції, що складає основу у процесі фортепіанної підготовки.

Безумовно, в умовах цієї тенденції зростає інтерес та попит використання інструментальних технологій у повсякденній педагогічній діяльності викладачів фортепіано та піаністів-практиків. І неодмінною важливою умовою у досягненні професійного успіху є дружня співпраця в умовах довірливої атмосфери та творчого тандему викладача і здобувача у процесі фортепіанного навчання.

Особливе значення та роль у царині фортепіанної підготовки та виконавських умінь на концептуальному початковому етапі навчання набуває проблематика вивчення музичного тексту твору у фортепіанному класі, що є однією із найважливіших та першочергових етапів роботи над музичним твором у виконавських класах будь-якої спеціалізації.

Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі та професійного інтересу у рамках початкової роботи над розбором, вивченням та технічною складовою музичного твору на загальних педагогічних засадах, в рамках дистанційної методико-виконавської роботи засобами інструментальних технологій у вигляді застосування мультимедійних гаджетів у процесі вивчення та розбору музичного твору зі здобувачами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика фортепіанної підготовки та навчання у загальному розумінні була досліджена у наукових розвідках теоретиків та піаністів-практиків – Н. Гуральник, Т. Воробкевич, К. Давидовського, А. Корженевського, Г. Курковського, Б. Міліча, І. Рябова, С. Рябова, Р. Савицького, В. Шульгіної, О. Щолокової та інших, які вказували на важливість формування та розвитку піаністичних умінь і навиків здобувачів в умовах фортепіанного навчання, педагогіки та виконавського мистецтва.

Питання вивчення музичного тексту твору у виконавських класах, зокрема і у фортепіанному перебуває у центрі багатьох педагогів-музикантів, культурологів та музикознавців – В. Бобровського, В. Москаленка, Т. Роциної, О. Самойленко, І. Сухомлинова, Н. Герасимової-Персидської та ін., які розглядають музичний текст з позиції композиторського начала, питань інтерпретації твору, діалогічної природи та семантики тексту, особливостей музичної мови.

Але враховуючи відсутність досліджень у рамках вивчення музичного тексту твору у фортепіанному класі засобами інструментальних технологій, вважаємо дане явище актуальним та доречним у наш час, що й зумовлює вибір теми даного дослідження.

Мета статті – розкрити методичні та психолого-педагогічні аспекти вивчення музичного твору у процесі фортепіанної підготовки засобами інструментальних технологій. Узагаль-

нити значення повторюваності, варіативності музичного матеріалу та видозміни фактурних, ладо-тональних, ритмічних, гармонічно-мелодичних особливостей та технічних формул у процесі вивчення фортепіанного твору, обґрунтувати фактори вивчення музичного твору із застосуванням інструментальних технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Педагогічна робота у класі фортепіано є однією з найскладніших у сфері мистецької педагогіки та виконавського мистецтва. Адже системна діяльність вже відбувається з найперших занять на початковому етапі навчання здобувачів. Це зумовлено бажанням та необхідністю пізнавати нові явища та події мистецтва, зокрема ознаменовується знайомством з інструментом фортепіано, його широким пластом багатфункціональних, технічних, звукових, динамічних та реєстрових параметрів і особливостей звучання.

Питання вивчення музичного твору є одним із найголовніших та ключових у процесі фортепіанного навчання зі здобувачем. Це означено тим, що фортепіано здатне замінити весь симфонічний оркестр, своєю повнотою звучання заповнити простір, здатне позитивно впливати на емоції та почуття людини, виховувати любов до музичного мистецтва та фортепіанного виконавства зокрема. Без розуміння природи музичного тексту неможливе вивчення музичного твору.

Поняття «текст» містить дуже багато різних тлумачень, і часом його ототожнюють з поняттям «інтерпретація».

На думку В. Москаленка, «*текст* – це певна виражена визначеною художньою мовою стійкість та цілісність, це те, що інтерпретується» (Москаленко, 2013). У процесі становлення нотної системи, яка сформувалася протягом декількох століть (особливо знайшла своє ускладнення та трансформувалася у творчості композиторів ХХ–ХХІ століття), в результаті чого виникла ціла низка сегментів та елементів тексту, які являють собою труднощі у розумінні та побудови інтерпретації.

Як вказує дослідниця О. Самойленко: «Музичний текст як складний діалогічний феномен, висвітлюється «між естетичним та стилістичним – вершинним і глибинним – здійснюється «життя тексту» в музиці, що зна-

ходить свої жанрово-стильові та композиційні форми, «крізь» які ми проходимо, поглиблюючись та аналізуючи явища музичного тексту» (Самойленко, 2022, с. 111).

На нашу думку, поняття «текст» та музичний текст розглядається як визначальний феномен у розгортанні мистецької тканини та думки твору, його розвитку, кульмінаційності та довершеності.

Музичний текст власне відноситься до одного з об'єктів створення та побудови інтерпретації фортепіанного твору, який в комплексній інтеграції з іншими створює власну виконавську цілісну картину твору – індивідуальну виконавську інтерпретацію як кінцевий результат усвідомлення нотного тексту, художнє трактування авторського задуму, що виявляється у процесі публічного виступу. Формування виконавського задуму музичного твору розпочинається з його відтворення інтерпретатором у своїх думках, що потребує використання безпосередніх та опосередкованих джерел інформації (Кулікова, 2020).

Приступаючи до вивчення музичного твору у класі фортепіано як складного процесу розбору тексту та роботи над твором на початковому етапі слід зорозово охопити весь музичний матеріал, фактурні та ладо-тональні зміни, зрозуміти структуру фортепіанного твору в цілому. Тут необхідною складовою процесу розбору та вивчення твору відіграє читка нот з аркуша, яку необхідно сформувавши, розвинути та вдосконалити у майбутньому.

Для того щоб читка з аркуша була на достатньому рівні необхідними є такі фактори, які впливають на становлення та розвиток даної потрібної якості для піаністів-здобувачів:

- системні заняття з читки нот з аркуша на заняттях та самостійно вдома;
- розвиток прочитання якомога більшого музичного матеріалу нотного тексту.

Перед початком гри на інструменті обов'язково необхідно здійснювати комплексний аналіз нотного тексту, відпрацьовуючи вміння та здатність випередження музичної думки наперед за принципом «дивлюся вперед» та, навчаючись грати, не зупиняючись, незважаючи на випадкові технічні труднощі, незручні фактурні, артикуляційні та аплікатурні місця та піаністичні помилки.

В першому розділі «Орієнтація на клавіатуру» зі збірника «Школа читки з листа»

доцент Мюнхенської консерваторії В. Кайльман зауважує: «Щоб оволодіти технікою читки з листа необхідно спочатку розподілити функції рук... Погляд направити тільки на нотний текст, пальці рук повинні управляти клавішами всліпу...». Але найважливішою умовою читання з аркуша є гра всліпу.

Для того щоб виробити впевнену орієнтацію В. Кайльман радить:

I. Добре запам'ятати та мисленнево уявити яким чином виглядають 2 групи клавіш, які складають одну октаву.

II. Не дивлячись на руки, знаходити в різних октавах білі клавіші, які охоплюють групу чорних; при цьому пальці беззвучно доторкаються до чорних, які є надійним орієнтиром тому, що вони згруповані по дві або три (Сирота, 2018).

Розвиваючи читку нот з аркуша на відповідному достатньому рівні, робота над вивченням твору у фортепіанному класі передбачає застосування інструментальних технологій у виконавській педагогіці та фортепіанному навчанні.

Як відомо, «*технологія*» в широкому сенсі – сукупність методів та засобів для досягнення бажаних результатів. Технологічний підхід у фортепіанному класі в рамках вивчення музичного твору включає в себе всі необхідні способи дій та логічні ланцюжки послідовностей. Це означає, що використання технологій у класі фортепіано забезпечує максимальний ефективний результат за умови доцільного використання та принципу доступності для здобувачів.

Виходячи з цього, зауважимо, що *інструментальні технології* у фортепіанному класі – це система принципів, проєктивних дій та інноваційних методів з метою покращення та ефективності процесу фортепіанного навчання.

Розглянемо доступність та реалізацію застосування інструментальних технологій у процесі вивчення музичного твору зі здобувачем у класі фортепіано.

В рамках дистанційної роботи та недоступності офлайн фортепіанного навчання викладач шукає шляхи та методи розвитку та ефективності педагогічної роботи зі здобувачем. Це позначено з використанням різноманітного технологічного інструментарію під час навчання – гаджетів, смартфонів, айфонів та іншої комп'ютерної оргтехніки.

Вивчення фортепіанного твору засобами інструментальних технологій, передбачає:

1) наявність засобів відеозв'язку, меседжингу та мультимедії;

2) достатня увага до опанування суб'єктами фортепіанного навчання (викладач – здобувач) на належному рівні технічної підготовки та розуміння специфіки дії інструментальних пристроїв, налаштування параметрів та їх багатофункціональності;

3) цілісне охоплення музичного тексту, відчуття форми та засобів музичної виразності;

4) масштабування педагогічних дій у реалізацію музичної думки твору (вірне та достатнє прочитання здобувачем якісного уривку музичного твору, на відповідному рівні охоплення всіх складових елементів та сегментів фактури, метро-ритму, ладо-тональності, фразувальних та інтонаційних одиниць музики);

5) розчленування фактурних та ритмічних формул шляхом дроблення на маленькі складові частини (мотиви, невеличкі фразові побудови і т.д.);

6) достатня увага на виконання штрихових, артикуляційних, динамічних та темпово-агогічних особливостей;

7) слухова уява та концентрація уваги до пошуків відповідних способів звуковидобуття, позиційних та аплікатурних формул у процесі обрання відповідного положення піаністичного апарату (кисті, руки, зап'ястя, пальців, плечового поясу, ліктя) задля якісного та ефективного виконання музичного матеріалу або його фрагменту;

8) розбір та диференціація музичного матеріалу та його складових частин на підскладові елементи та етапи роботи над відпрацюванням труднощів, які зустрічаються у творах;

9) контроль уваги на засобах музичної виразності (зняття руки на завершенні ліг мотивів

та фраз, підготовка фермат, пауз, вироблення виразної інтонації фраз і т.д.);

10) достатня робота над відчуттям педалізації, розуміння особливостей прямої, запізнюючої, гармонічної педалі;

11) робота над голосоведенням, вертикаллю та горизонталлю музичної тканини твору;

12) побудова власне інтерпретації твору, відчуття та розуміння жанрово-стилістичних особливостей твору, композитора, епохи та історичного періоду, побудова виконавського плану та перспективи твору, виконання на концертній сцені та конкурсних заходах.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Систематична педагогічна та методико-виконавська робота над вивченням музичного твору у класі фортепіано зі здобувачем покликана сприяти метро-ритмічному розвитку, ладо-тонального мислення, фантазії, уяви, вміння охоплювати основний каркас твору та цілісність форми, засвоєнню штрихових, артикуляційних, динамічних, темпово-агогічних та фразувальних особливостей з метою перспективної побудови виконавського плану твору засобами інструментальних технологій.

Технологічний підхід до вивчення фортепіанної композиції на концептуальному початковому етапі зумовлений специфікою проведення кропіткої роботи шляхом аналізу та дроблення основних елементів та сегментів фактури на маленькі складові частини. Вирішальне значення у процесі формування підсумкового результату виконання у вигляді довершеної інтерпретації твору та виконання його на сцені забезпечить успішну педагогічну та виконавську роботу викладача фортепіано та піаніста-виконавця на належному мистецькому рівні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загальне та спеціалізоване фортепіано у процесі формування музиканта– професіонала: тези наукового семінару, 11 грудня 2013 р. / упор. О. Гнатишин. Львів: ЛНМА ім. М. В. Лисенка, 2013. 52 с.
2. Кулікова С. Формування музично-виконавської компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва. *Неперервна педагогічна освіта XXI століття*: зб. матеріалів XVII Міжнародних педагогічно-мистецьких читань пам'яті проф. О. Рудницької / [наук. ред.: Г. Сотська, М. Вовк]. 2020. Вип. 3(15). С. 211–213.
3. Курковський Г. Питання фортепіанного виконавства: збірник статей. К.: Музична Україна, 1983.
4. Москаленко В. Лекції з музичної інтерпретації: навчальний посібник. К.: НМАУ ім. П.І. Чайковського, 2013. 157 с.
5. Нарожна М. Читання нот з аркуша як складник комплексного розвитку учня-піаніста. *Проблеми інструментального виконавства в умовах сучасної мистецької освіти*: матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару з міжнар. участю, м. Умань, 27–28 квітня 2015 р. Умань, 2015. С. 56–60.
6. Панченко О. Розвиток навичок читання нот з аркуша. *Виконавська інтерпретація та сучасний навчальний процес*: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф., м. Луганськ, 18–19 березня 2010 р. Луганськ, 2010. С. 166–168.

7. Робоча програма навчальної дисципліни «Фортепіано» для здобувачів спеціальності 025 «Музичне мистецтво», освітня програма 025 «Музичне мистецтво. Вокал» / розр. Г. Глазунова. Київ: Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, ННІ «Академія мистецтв імені С. С. Прокоф'єва», Кафедра музичного мистецтва, 2022. 15 с.

8. Савицький Р. Основні завдання фортепіанної педагогіки. Львів: Укрвидат, 1994.

9. Самойленко О. Музикознавство та методологія гуманітарного знання. Проблема діалогу: монографія. Одеса: Астропринт, 2002. 244 с.

10. Сирота О. Розвиток читання нот з листа у класі фортепіано. *Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Секція мистецтвознавчих дисциплін*. 2018. Вип.9. С. 68–70.

11. Чеботаренко О. Музичний текст: структура та проблеми інтерпретації. *Наукові записи. Серія: Педагогічні науки*. 2017. Вип.157. С. 138–141.

12. Шахрай О. Завдання фортепіанної педагогіки. *Україна наукова*. 2018. URL: <https://int-konf.org/ru/2013/ukrajina-naukova-24-26-12-2013-r/647-shakhray-o-m-zavdannya-fortepiannoji-pedagogiki> (дата звернення: 21.12.2023).

REFERENCES:

1. Hnatyshyn, O. (2013). *Zahalne ta spetsializovane fortepiano u protsesi formuvannia muzykanta-profesionala [General and specialized piano in the process of forming a professional musician]*. Lviv: LNMA im. M. V. Lysenka [in Ukrainian].

2. Kulikova, S., Sotska, H. & Vovk, M. (2020). Formuvannia muzychno-vykonavskoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva [*Formation of musical and performing competence of future teachers of musical art*]. *Neperervna pedahohichna osvita KhKhI stolittia. – Continuing Pedagogical Education of the XXI Century: Collection of materials of the XVII International Pedagogical and Artistic Readings in memory of prof. Rudnytska O. (Vols. 3(15))*, (pp. 211–213) [in Ukrainian].

3. Kurkovsky, G. (1983). *Pytannia fortepiannoho vykonavstva [Issues of piano performance]*. Kyiv: Muzychna Ukraina [in Ukrainian].

4. Moskalenko, V. (2013). *Lektsii z muzychnoi interpretatsii [Lectures on musical interpretation]*. Kyiv: NMAU im. P.I. Chaikovskoho [in Ukrainian].

5. Narozhna, M. (2015). Chytannia not z arkusha yak skladnyk kompleksnoho rozvytku uchnia-pianista [*Reading notes from a sheet as a component of the complex development of a piano student*]. *Problemy instrumentalnoho vykonavstva v umovakh suchasnoi mystetskoï osvity. – Problems of instrumental performance in the conditions of modern art education: Materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical seminar with international participation*. (pp. 56–60). Uman [in Ukrainian].

6. Panchenko, O. (2010). Rozvytok navychok chytannia not z arkusha [*Development of skills of reading notes from a sheet*]. *Vykonavska interpretatsiia ta suchasnyi navchalnyi protses. – Performing interpretation and modern educational process: Materials of the III All-Ukrainian Scientific and Practical Conference*. (pp. 166–168). Luhansk [in Ukrainian].

7. Glazunova, H. (2022). *Robocha prohrama navchalnoi dystsypliny «Fortepiano» dlia zdobuvachiv spetsialnosti 025 «Muzychne mystetstvo», osvittia prohrama 025 «Muzychne mystetstvo. Vokal» [Work program of the discipline «Piano» for applicants for specialty 025 «Musical Art», educational program 025 «Musical Art. Vocals»]*. Kyiv: Tavriiskyi natsionalnyi universytet imeni V.I. Vernadskoho, NNI «Akademiiia mystetstv imeni S. S. Prokofieva», Kafedra muzychnoho mystetstva [in Ukrainian].

8. Savitsky, R. (1994). *Osnovni zavdannia fortepiannoï pedahohiky [The main tasks of piano pedagogy]*. Lviv: Ukrvydat [in Ukrainian].

9. Samoilenko, O. (2002). *Muzykoznavstvo ta metodolohiia humanitarnoho znannia. Problema dialohu [Musicology and Methodology of Humanitarian Knowledge. The Problem of Dialogue]*. Odessa: Astroprint [in Ukrainian].

10. Syrota, O. (2018). Rozvytok chytannia not z lysta u klasi fortepiano [*Development of reading notes from the sheet in the piano classroom*]: Collection of Scientific Works of Young Scientists of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University. Section of Artistic Disciplines. (Vols. 9), (pp. 68–70). Kamianets-Podilskyi [in Ukrainian].

11. Chebotarenko, O. (2017). Muzychnyi tekst: struktura ta problemy interpretatsii [*Musical text: structure and problems of interpretation*]. – *Naukovi zapysy. Serii: Pedahohichni nauky. – Scientific records. Series: Pedagogical Sciences*. (Vols. 157), (pp. 138–141) [in Ukrainian].

12. Shakhrai, O. (2018). Zavdannia fortepiannoï pedahohiky [Tasks of piano pedagogy]. *Ukraina naukova. – Ukraine scientific*, URL: <https://int-konf.org/ru/2013/ukrajina-naukova-24-26-12-2013-r/647-shakhray-o-m-zavdannya-fortepiannoji-pedagogiki> (date accessed: 21.12.2023) [in Ukrainian].